Национальная библиотека
Республики Тыва
им. А.С. Пушкина

ЧАСТЫҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ-БИЛЕ!

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 46 (15871) ◆ 1997 чылдың май 1, четверг ◆ Ат салган шагы 17.00 ⇕ Садар өртээ 1000 рубль.

МАЙ 1-НИҢ БАЙЫРЛАЛЫ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЧАҢГЫС ЧЕР-ЧУРТТУГЛАРЫВЫС!

Хүндүлүг хамаатылар!

Бойдуста оттуушкун болгаш чаартылга бүгү-ле чер болганда көстүп турар-дыр. Майның Бири бо чылын биске чаа-чаа бодалдарны, тургузукчу күш-ажылдың чүткүлүн соңнеп турар. Часкы хүннүң чырыткылыг херелинге, чылынга, бойдуста чечектелиишкинге кижилер өөрүп турар.

Социал-экономиктиг болгаш политиктиг силгиишкиннер турган-даа болза, сагыш-сеткилдің изиглениишкиннеринден хамаарылга чокка бистиң ниитилеливистиң амыдыралында чаа, шапкын, таарымчалыг ҷорудулгалар дөмей-ле тиилеп үнер. Шуптувус чаңгыс улуг бажында — ниитилелде чурттап турар болгай бис. Ынчангаш кижилер бот-боттарын билчир, деткижер, чуртталга дээш шудургу ажылдаар ужурлуг дээрзин амыдыралдың мерген угаан-сарыылы биске айтып турар. Амыдыралдың чүс-чүс чылларда моңгежирээн ол мерген угаанын бойдус боду биске чугаалап берип турар-дыр.

Бодувустун ажыл-херээнисти база катап сайгарын көөрүнче, чаартылгаларның ҷорудулгаларын ханызы-биле медереп билиринче сөөлгү элээн каш айларда болуушкуннар бистерни кыйгырып турар. Күрүне тургузуунуң кайы-бир базымнарының чогумчалын бодап көөр арганы ол бүгү болуушкуннар биске берип турар. Тыванның чонун аас-кежиктиг, бот-хандырылгалыг болдурар сорулганы шиитпирлээринге республиканың бөдүүн кижилери, хамаатылары биске дузалап турар.

Силерниң улуг деткимчеңер дээш өөрүп четтириишкинни силер бүгүдеге Частың, Күш-ажылдың байырлалы — Май Бирни таварыштыр база катап илергейлеп тур бис! Соңгулда мурнунуң программазын, ында тодаргай сорулгаларны күүседиринге силерниң деткимчеңер, идегелиңер, бүзүреңер биске дузалаар. Час-биле кады бистиң күжүвүс, чогаадылгавыс чаазы-биле кодурлур. Бо чылдың Майның Бири силер бүгүдеге чаа-чаа чедиишкиннерни, кадыкшылды, өөрүшкүү, аас-кежиин хайырлаар дээрзинге бүзүрен тур мен. Частың, Май Бирнің кайгамчыктыг чаагай байырлалы-биле, эргим чаңгыс чер-чурттугларывыс!

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.

ПАРЛАМЕНТИНИҢ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Эргим чаңгыс ада-чурттугларывыс!

Частың чаагай байырлалы — Майның Бири-биле холбаштыр силерге чүректің хаанызындан изиг байырны Тыва Республиканың Дээди Хуралы чедирип тур.

Бо хүн болза шагдан бээр чаагай чаңчылдарлыг, ону кижилер сагыш-сеткилдин онза бедик көдүрлүүшкүү-биле, чечектелиишкиннің болгаш чаартылганың үеэзи кылдыр уткып турар.

Республика болгаш чурт бодунуң төөгүзүнде аар-берге үе-чаданы чурттап эртип турарын бо байырлалдың хүнүнде медереп билип тур бис. Реформалар сайыраңгай эвес болган уржуунда бүдүрүлгелериң, организацияларның, коллективтиг болгаш арат ажыл-агыйларның, совхозтарның хөй пуруузу берге байдалга таварышкан. Республиканың чонунуң хөй пуруузунуң амыдырал деннели кудулап турар. Ажыл төлевирин бюджет организацияларынга, пенсияларны болгаш пособиелерни хамаатыларга чогуур үеэзинде тыпсыр арганы кижилерниң күзелиндеп хамаарышпас чылдагаанар бербейн турар.

Ынчалажок байдалдың, амыдырал-чурттулганың экижий бээринге кижилерниң идегели, күзели улуг, бергелерни, социал-экономиктиг нарын айтырыгларны ажыл эртеринге, күзениишкинниг ажылдаарынга чонунуң чүткүлү күштүг. Ол сорулганы чедип алыр төлээде, сырый каттыжар арганы ниитилел-политиктиг байдал бистин шуптувуска берип турар. Чонунуң сырый каттыжыышкынынга, шыдамыккай чоруунга, хамааты чөпшээрежилгезинге даянмышаан, политиктиг болгаш экономиктиг реформаларны уламчылаар. Тыва Республиканың ийги хуусаада соңгуттурган Президентизинин күзениишкиннерни деткиир херек. Частың болгаш Күш-ажылдың байырлалын телептии-биле уткуулунар, дем-биле ажыл эрттинмес бергелер чок дээрзин хандыр билип көрээли, эргим чонум!

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (Парламентизи).

ДЕЛЕГЕЙ МАРГЫЛДААЗЫНГА КИРЖИР

Тыва Республиканың аар атлетика талазы-биле хөй дакпыр чемпиону, хоочун спортчу Евгений Черногривов Удмуртиянның Воткинск хоорайынга болган маргылдаага бодунуң дензизинге хоочуннар аразынга тиилекчи болуп үнгеш, Россия Федерациязының чемпионунуң алдын медалы-биле шаннаткан. Бо чылдын августа болур делегей маргылдаазынга киржир эргени база чедип алган. Хоочун штангиске частың байырлалын таварыштыр улуг чедиишкинни күзээлинер.

Данзы САЛЧАК.

АЖЫЛ ШАПКЫНЧААН

«Динамо» спорт ниитилиг кежилдир көвүрүгүү тудуп турар М. Б. Быковка удурткан Красноярскинин 7 дугаарлыг көвүрүг тудар отрядының ийи бригадазы ээлчег аргазы-биле ажылдап турар. Бо хүннерде тудугжуларның ажылы шапкынчаан. Олар кышты өттүр чайын кылыр ажылдың план-графигин чогаадып, ооң белеткел ажылдарын кылып келген.

Бо чыл көвүрүг тудугжуларынга шиитпирлиг чылдарның бирээзи болуп турар, чүге дээрге 1998 чылда көвүрүңү ажыглалга киирери планда кирген. Акша-төгерик айтырыы үе-шаанда чедимчелиг шиитпирлеттинип турарла болза, тудугжулар сеглээн сөзүнге ээ болур дээрзин Михаил Борисович бодунун чугаазынга демдегледи.

Бистин корр.

БАЙЫРЛАЛ БҮДҮҮЗҮНДЕ

«Динамо» деп спорт ниитилелинин республика көвүлели бо чылдың апрельде бут бөмбүүнүң талазы-биле маргылдааларны эрттирип, Частың, Күш-ажылдың байырлалынга тураскаатган. Ол маргылдааларга 6 командалар киришкен. Кем-херек үүлгелиишкиннеринге удур милицияның командазы бо маргылдааларга тиилекчи болган. Ол командага тураскаалдыг кубокту, вымпелди, 1-ги чергениң дипломун болгаш акша шаннарын тывыскан. Чидиг маргылдаа үеэзинде тергиин эки ойнаан Сергей Трифоновка, Евгений Оюнга, Вячеслав Сорокинге, Евгений Шваловка акша шаннарларын тус-тузунда база тывыскан.

ТР-ниң Иштики херектер яамызының эргелел начальниги И. Н. Товариштай болгаш Кызыл хоорай чагыргазының иштики херектер эргелелиниң начальниги В. Н. Конгар маргылдааларны организаастаарынга болгаш эрттирериңге боттуг деткимчени көргүскен.

Валерий МЕХАНОШИН.
Маргылдааның кол судьязы.

СӨӨРТҮЛГЕ УЛАМЧЫЛААР

Тес-Хемпиң 25 арат (тараачын) ажыл-агыйы кожуун бюджединден 72 миллион рубльди керээ-биле алган. Ол-ар 275 гектарга тараа культураларын өстүрер. 94 тонна үрезин херек. Кывар-чаар материалдар болу бээрге, үрезин сөөртүлгези улам шапкынчыыр. Чеди арат ажыл-агыйы Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызын дамчыштыр тараа үрезинин сөөртүп алыр.

Кожуунунуң совхозтары, кооперативтери болгаш көдээ бүдүрүлгелери бо чылын 2450 гектарга тараа өстүрер. 300 га шөл часкы тарылгага белен. 160 гектарның суттаалы чоруткан. Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелери «Революцияның чалбыыжы» совхозтан тараа үрезиннерин сөөртүрүн уламчылавышаан.

Дайынчы ДАМБА-ХУУРАК.

Тараажының көрүжү-биле

ЧОРГААРЛАНЫП, ӨӨРҮП ЧОР МЕН

«Революцияның чалбыыжы» совхозка 1945 чылла, чээрби харлыымда ажылдап келдим. Дайын чоруп турда, Ачинскиге агрономия талазы-биле тускай эртем чедип алыр дээш өөренип турдум. Дайын үезинде безин күрүне ооллдарны, кыстарны эртем-билигге өөредип турган. Ону кижи кайын уттур.

Тывага, Балгазынга шинельдиг келиримге, орус, тыва өрегелер чылыг холун сунуп, мени уткып хүлээп алган. Аштаан-суксаан боор сен дээш, Светлана Тожунун ада-иези өөнге мени шайладыр турду. Суттуг аъш-чемге чаңчыга берген мен. Пенсия сөөлүнде Кызылда чурттай бердим. Ынчангы тыва-ларның, орустарның бөгүнгү салгалы мээн бажынымны ээн кагбайн чорлар. Бо-ла келгилээр. Бумба Санчикке, Светлана Тожуга, Иван Чучевке, Николай Ефимовка, өске-даа балгазынчыларга ол дээш өөрүп четтириишкиним кызыгаар чок.

«Революцияның чалбыыжы» совхозка каш он чылларның дургузунда агрономнан ажылдаан мен. Кызылга хурал-суглаага-даа келгеш, тараа өзүмнери сагыжымдан үнмес, эмзирер чаш уруумну каапканы-биле дөмей болур. Бүгү назынымда Балгазынче далажып келдим. Совхоз директорлары аныяк болгаш, кайнаар-даа ынай-бээр чоруй баар чүве. Мен шынын чугаалап олур мен. Тарын каан шөлүм — мээн амыдыралым. Өзүмнер үнүп турар үеде кижиниң үйгузу чиде бээр чүве. Тараа шелү дээш амыраарын база бар. Каңдаашкындан, таарымча чок өскедээ чүүлдерден ону камгалаарының хөй аргаларын үндүрүп келдим.

Мээн, бөдүүн агрономнуң, совхоз директорунуң ол харыысалгалыг хүлээлгени идегелиг холдарга хүлээлип бергеним ачызында «Революцияның чалбыыжы» бо чылларда чүгээр ажылдап тур. Эрткен чылын 9768 тонна тараа дүжүдүп ажаан алды. Картофель, капуста, морковь дүжүп база чаагай болган.

Балгазынга чоруп турар үемде кывар-чаар материалдар сөөткен он ийи бензовоз Абакандан келди. Литр-даа бензин, масло чок арткан тараажыларның өөрүшкүзүн деңге үлештим.

Совхоз директору И. В. Чучевтин үш мүн ажыг тонна арбай үрезининиң арыын! Германиядан үрезин ажыглаар будун комплекс шанда ажылдап турар. Иван Васильевичиниң ажылга хынамчалыы кайгамчык кижи чүве. Тараажылар эң кыска үеде тарылганы чорударынга белен.

Өзүмнер өстүрер ажыл шуудаан чорду. Капустаны, морковьту тонна-тонназы-биле бүдүрер теплицаның тудуу доозулган. Балгазын чүс-чүс тонна картофельди, он-он тонна капустаны, морковьту өстүрүп болур арга-шинээлиг. Чүге дээрге тускай эртемниглер, ажылчыннар шупту ажылдап билирлер. Ол дээш чоргаарланып, өөрүп тур мен.

Совхозта далган дээрбези, хлеб быжырар чер ажылдап турар. Хлебтиң амданы хөлчок эки. Бир сонуургаан чүүлүм болза, «Революцияның чалбыыжы» вермишель бүдүрер станокту ажыглалла киирген. Суурнуң чурттакчылары, чорумалдар вермишельди садып ап турар чорду. Ооң өртээ өршээлдиг, амданы чаагай.

Республика солуннары, телевидение болгаш радио чалыы салгалдың сеткил-сагыжын, кижизидилгеин холга алыр сорулга-биле күш-ажылдың дуржулгазын чырыдып күш четтестээн үе-лир бо. Балгазынчыларның дугайын, эки дуржулганың дугайын хүн бүрү-даа көргүзерге артык болбас боор.

Черден продукция бүдүрбейн, мал-маган соондан кылаштавайн, бажын силгип чоруур оол, кысты көргеш, хөлчок хомудаар-дыр мен. Ховуда, фермаларда күш-ажыл оларны манап турар. Чер иштинде шахтернуп, ыракта хойжу кыштагның ээзинің күш-ажылын чиижең кижилер кажар арга-мегези-биле ап турар. Хөөкүйлер боттарының продукциязын садын саарарынга үвдүрер хостуг шактыг эвес. Ынчангаш чиик өртекке, ажыы-биле чугаалаарга, халаска берип турар болгай.

«Революцияның чылбыыжы» совхозта чаа чүүлдер эндерик тир. Эрткен кыжын бүдүрүлгеде одалга системаны аар өртектиг хөмүр-лашты ажылдаарындан ойталаан. Чиик өртектиг ыяш-биле кышты ашкан. Техника септелгезинин шынарын экижидер дээш МТС-ти тудуп алган. Шак ынчаар ажылдап турарларны шаннап-мактаары, оларга хүндүлүг аттар тыпсыры күзенчиг.

Изигни изиг, соокту соок дивейн, 30-35 чыл дургузунда чаңгыс черге үзүктел чок ажылдап келген кижини шаннаанының кырынга катап-катап шаннаары кажан-даа артык эвес. Директор Чучев бодунуң пенсионерлерин утпайн турар чорду. Чаңгыс чер-чурттугларымга Май 1-ниң байырлалын таварыштыр аас-кежикти, тодуг-догаа чорукту күзедим.

Ольга ЧУЕВА.
Күш-ажылдың хоочуну.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНДА

ТР-ниң Чазааның 1997 чылдың апрель 24-те болган хуралынга чугула үш айтырыгны чуваалажып көрген. Дүрүм чок езу-биле сайгарылгага киирген болгаш хавырткан арага аймааның продукциязын учетка киирер, кадагалаар болгаш сайгарар дугайында доктаалды хүлээп алган. Бо айтырыг талазы-биле ТР-ниң үндүрүг инспекциязының начальниги Д. Л. Тинмейниң илеткелин дыңнаан. Эрткен чылын Росснягa арага аймаан ажыглааны 1,5 катап ковудээнин, арагадан хорананыышкынның саны улгатканын ол дыңнаткан. Россияга арага аймаанга күрүне монополиязын тургузар дугайында хоойлуну чажыт экономиканың хартаачылары эрттирбейн турар, ынчангаш 2005 чылга чедир Россия болза, Югославия хевирлиг ортумак чергениң кошкак чурту болу берги дег айыыл тургустунун турар. Чүге дизе, Россияның чонун техниктиг спирт-биле кедергей төөредип турар.

— Арага аймаан бүдүрериңге болгаш садарынга хамаарыштыр күрүне монополиязының — тергииделиниң чамдык кезектерин соолгу чылларда тургусканывыс черле үүлдүг болган — деп, ТР-ниң Президентизи Ш. Ч. Ооржак демдегледи. — Янзы-бүрү арагаларны бистиң республикаже кедергей хөйнү эккеп турар. Ынчангаш арага аймааның продукциязын бүрүткээр, кадагалаар, сайгарар айтырыгларны ыынгыы хайгаарап көөр хамаарышпас комитетти тургузары эргежок чугула деп, ол чугаалаан.

Тыва Республиканың Президентизи ийги хуусаада соңгуттурган соолүнде бодунуң албан-дужаалынга эгелеп киреринің байырлыг езулалы — инаугурациязы болуп эрткен түңнелдериниң дугайында Б. С. Шыырап Чазактың хуралынга илеткел кылган. Ооң-биле холбашкан хемчеглер эки болганын хуралга демдегледи.

Бо чылдың апрель 5—17-де Москвага барып чорааның түңнелдериниң дугайында Ш. Д. Ооржак ТР-ниң Чазааның кежигүннериңе дыңнадың илеткээн. Президент болгаш ооң командазының кежигүннери Россия Федерациязының 57 яамыларынга, албан чөрлериңе кирип, бистиң республиканың айтырыгларын сайгарын чугаалашкан. Экономиктиг хостуг зоналар дугайында РФ-тиң Хоойлузу хүлээп алдынганын Президент дыңнаткан. РФ-тиң Чазак Баштыңының бирги оралакчызы Немцовтуң даалгазы-биле болук ажылдакчылар бистиң республиканга келир магатчок. РФ-тиң Кедээ ажыл-агый намызының сайыды-биле чугаалажышкыннарның эки түңнелдиг болганын Ш. Д. Ооржак демдегээн. Бедик дүжүт бээр Голландияның картофель өстүреринің технологиязын Тывага бээрин аазаан.

Турцияның инвестиция бээр банкызынга, Мапо-банкыга, Люберцының хевис фабриказынга, Россияның нефть сайгарар черинге кылган чугаалажыышкынарга ТР-ниң Президентизи доктааган. Европа Эвилелиниң төлээлекчилери бо чылдың июньда Тывага келир деп турарының дугайында ол дыңнаткан.

Тываның Москвада төлээ черинің бажыңының тудуу саадааны дээш шыңгыы шүүгүмчүлелди Б. Д. Байыр-ооллуң, Ч.-Д. Б. Ондарның, Фан Че Ирнинг адрезинге ТР-ниң Президентизи кылган. Телевиделге чөрүштүр тудугнуң шолун 400 дөрбелчин метрге немей ковудедир дугайында айтырыгны республиканың удуртулгазы-биле дугурушпайн шиитпирлээн. Югославияның «Крайна» фирмазы-биле керээ Тывага дыка таарымча чок болган: тудугнуң 82 хуузу белен турбуже, Югославияның тудугжулары бистиң республикадан акша-хөреңгиниң негевишаан, ук тудугну херек кырында ара соксаткан. Ол төлээ черинің бажыңының тудуун доозарынга тускайлаан акша-хөреңги кайнаар чарыгдаттынганыл деп шыңгыы айтырыгны Президент көдүрген. Бо айтырыг талазы-биле М. К. Нурсатка, А. Д. Бегзиге, В. Х. Сүге-Маадырга негелле салдынган. Тудугну саадаткан чылдагааннарын тодаргайлаар болукту Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының, ИХЯ-ның болгаш контроль эргелелиниң ажылдакчылары составтыг тургускан.

ТР-ниң Чазааның кежигүннериниң шиитпири-биле Ш. Д. Ооржакка ээлчеглиг шөлээни берген. Ажыл-албанының чай чок болганы-биле холбаштыр ол эрткен чылын шөлээ албаан. Ынчангаш үш неделя дургузунда аңаа шөлээни бээри эргежок чугула деп, Чазак кежигүннери санаан.

Рита САМБУ.

Тыва Республиканың «Шылгарацгай күш-ажыл дээш» медалы-биле К.-С. Д. Будук-оолду шаннаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИН ЧАРЛЫЫ

Хоойлужудулга эрге-чагырга органнарынга ачы-хавыяазы база хөй чылларда ак сеткилдиг ажылы дээш Тен соңгулда комиссиязының харыысалгалыг секретары Кара-Сал Домбаланович БУДУК-ООЛДУ Тыва Республиканың «Шылгарацгай күш-ажыл дээш» медалы-биле шаннаар.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
1997 чылдың апрель 22.
№ 612.
Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Конституциязының 63 үүлүнге өскерилгелер киирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Дээди Хурал 1997 чылдың апрель 10-да хүлээп алган.

1 үүл. Тыва Республиканың Конституциязына дараазында өскерилгени киирер:

63 үүлдүң дөртку кезээнде «соңгуткан депутаттарның санындан үштүң ийи кезээниң шиитпири-биле» деп сөстерни ап каптар.

2 үүл. Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден соңгаар күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
Кызыл хоорай.
№ 775.
1997 чылдың апрель 21.

«Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты Н. А. Ондарга тыпсыр дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИН ЧАРЛЫЫ

Хоойлужудулга эрге-чагырга органнарынга ачы-хавыяазы база хөй чылларда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязының даргазы Николай Аллыг-оолович ОНДАРГА «Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
1997 чылдың апрель 22.
№ 611.
Кызыл хоорай.

1996 чылда автотранспорт аймаан садып алырының үндүрүүнден Тожунуң ыяш ажыл-агыйын хостаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Дээди Хурал 1997 чылдың апрель 10-да хүлээп алган.

1 үүл. 1996 чылда автотранспорт аймаан садып алырының үндүрүүнден Тожунуң ыяш ажыл-агыйын капсырылга езугаар хостаар.

2 үүл. Бо Хоойлуну парлаан хүнүнден соңгаар күштүг болдуруп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
Кызыл хоорай.
№ 776.
1997 чылдың апрель 21.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хүндүлел бижии-биле Л. В. Григорьеваны, Г. Н. Спириданы шаннаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫН (ПАРЛАМЕНТИЗИНИН) ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының доктаадыры болза:

Тыва профессионал уран чүүлүн хөгжүдер болгаш өзүп олурар аныяк салгалды кижизидер талазы-биле хөй чылларда ак сеткилдиг ажылдан келгени дээш Кызылда уругларның хөгжүм школазының башкылары Лариса Вениаминовна Григорьеваны болгаш Галина Николаевна Спириданы Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы
К. БИЧЕЛДЕЙ.
Кызыл хоорай.
1997 чылдың апрель 10.
№ 779.

Б. М. Лавровтуң ажылының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

1997 чылдың апрель 23. № 157. Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Борис Михайлович Лавровту Россия Федерациязының Президентизинин чанында Тыва Республиканың доктаамал төлээлекчизинин оралакчызынга томуйлаар.

Ш. ООРЖАК.

ХОСТУГ ПАРЛАЛГАНЫҢ ХҮНҮ-БИЛЕ!

Хостуг парлалганың Бүгүделегей хүнү — Май 3-ту таварыштыр РФ-тиң Парлалга талазы-биле күрүне комитединиң Тыва Республикада дескээр эргелели номчукчуларга болгаш журналистерге изиг байырны чедирип, чаагай бүгү-ле чүүлдерни күзээн.

Тыва Республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң ажылдакчыларын шаннаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИН ЧАРЛЫЫ

Профэвилел органнарынга ачы-хавыяалары болгаш хөй чылларда ак сеткилдиг ажылдап келгени дээш шаннаары болза:

«Шылгарацгай күш-ажыл дээш» деп Тыва Республиканың медалы-биле

Шангыр Пиче-оолович КУУЛАРНЫ — Тыва Республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы,

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты дараазында ажылдакчыларга тыпсыр:

Галина Николаевна ТУТЫНИНАГА — профэвилелдер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы,

Валерий Федорович ЗАГВОЗДКИНГЕ — «Тыва агросервис» күрүне-кооператив каттыжыышкынының даргазы.

Тыва Республиканың Президентизинин Хүндүлел бижии-биле дараазында ажылдакчыларны шаннаар:

Эдер-оол Шаравшиевич ОНДАРНЫ — хереглел кооперация ажылдакчыларының профэвилелиниң республика комитединиң даргазы,

Кара-кыс Манай-ооловна САТТЫ — профэвилелдер чөвүлелиниң сан килдизиниң эргелекчизи,

Юрий Георгиевич ГРЕЙСЕРОВТУ — профэвилелдериниң «Дус-Хөл» деп каттышкан дыштанылга баазазының директору.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
1997 чылдың апрель 22. Кызыл хоорай.

«ХАНЫ БОДАЛДАРНЫ ИЛЕРЕДИР КИЖИЛЕР — ЧОГААЛЧЫЛАР»

Тыва Республиканың чогаалчыларының он үш дугаар съездизи апрель 10-11 хүннеринде ТР-ниң Гуманитарлыг эртемнер институдунуң хуралдаар залынга болуп эрткен. Хуралды Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы М. Б. Ховалыг ажыткан.

Ооң ажылынга Дээди Хуралдың Даргазы К. А. Бичелдей, Дээди Хуралдың депутатады, чогаалчы-шүлүкчү А. А. Даржай, күрүне университединиң башкызы профессор Д. С. Куулар, ТР-ниң Гуманитарлыг эртемнер институдунуң литература секторунуң эртем ажылдакчызы З. Б. Самдан, чогаалчылар К-Э. К. Кудажы, О. Ө. Сувакпит, В. Б.-Х. Монгуш, Е. Д. Танова, М. А. Хадаханэ, С. Б. Молдурга. Ч. Ч. Куулар, Э. Л. Донгак болгаш өске-даа каттыжыышкыннар удуртукчулары, чогаал ажылынга сонуургалдыглар кээп киришкен.

Чогаалчылар съездизинин бо ажылынга чырык черден чарлып чорутканы-биле киржип шыдавайн барган ооң кежигүннери С. С. Сүрүң-оол, С. В. Козлова, О. К. Монгуш, В. С. Серен-оол, М. М. Дуюнгар, А. К. Үержааны хуралдың киржикчилери качыгдалдын минутазы-биле сактып, езулал кылган.

Ооң соонда М. Б. Ховалыг бо берге үеде чалалгадан ойталавайн улустун чедип келгенинге өөрүп, чыылган чонга байыр чедирип, чогаалчылардың 13-кү съездизи эгелээнин чарлаан. Хуралдың киржикчилери ажылчын органны соңгуп алган. Секретариатка К. Д. Натпит-оол, В. У. Хомушку, А. Х.-О. Ховалыг, Ч. Д. Көк-ооллу, санажылга комиссиязынга Д. С. Куулар, З. А. Намзырай, З. Б. Санданны соңгаапынын соонда, А. А. Даржай тыва шүлүк чогаалының дугайында бодунуң илеткелин кылган:

— Амгы үеде тыва чогаалда шүлүк чогаалының (поэзияның) хөгжүлдезининиң угланыышкыннары кандыгыл? Ооң уран-чечен деңнели, тематиказы, хевир-тургузуу мурнуку он-он чылларда турып турган поэзияның шынар-бүдүштерин, сайзырал хөгжүлдезинден оранчок бурунгаарлаан бе, азы ол-ла деңнелинде турнугуп турупкан бе? Бо айтырыгга чаңгыс сөс-биле чиге харыы бээри дыка берге, харыылаттынмас-даа ужурлуг, чүге дизе бистиң тыва поэзиявыстың хөгжүлдезинин дугайында ханы биженнинген шинчилел ажылдарының болгаш езулуг критиктиг сайгарылгаларның барык чок болуп турарында.

Тыва шүлүк чогаалының парлалгага үнгүлээн болгаш үнүп турар чогаалдарының саны көвүдеп турарын бистер дегеревис эскерип тур бис. Солуннар арыннарын, «Улуг-Хем» сеткүүлду ажыдарывыска-ла, шүлүк-ле, шүлүк... Номүндүрер чериң үндүрүп турар номнарының кол нургулайы база-ла шүлүк номнары, авторларның саны көвүдээн, ол хиреде езулуг шүлүкчү хөй кезиниң аттарын кижи сактып шыдавайн баар-дыр. Пенсионер-даа, школачы-дээ, кем-херек адаанда чыдып турар кижилер-даа шүлүктерни бо-ла парлаткан турар. Ынчалза-даа шүлүк бижиир кижилерниң саны көвүдээн, ол хиреде езулуг шүлүкчү салым-чаяанныг кижилериң саны эвээш.

(Төнчүзү 4-кү арында).

АКШАЛАНДЫРЫЫШКЫННЫҢ ХЫНАЛДАЗЫН ШЫҢГЫЫРАТКАН

Кожуунну экономика талазы-биле байдалы

Сүт-Хөл кожуун чагыргазы, тус черлерде сумулар чагыргалары республикада бюджет хөренгилери чедиштес берге байдал турбуже, Тыва Республиканың Президентизиниң экономиканы чогумчудар талазы-биле чонга болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралынга угуулгазынга үндезилеп алгаш, кожуунга улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга экономиканы чогумчудар хемчеглерге болгаш 1996 чылда кожууннуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң байдалынга хамаарыштыр чамдык ажылдарны кылып чоруткан, Колхоз, совхозтар, арат ажыл-агыйлар бараан чээлизинге алган өрезин кызырган. Ниити кожуунда 380 млн. рубльди колээ ажылагый продукциязы-биле төлээн болгаш бюджетте албан черлери дузалал ажыл-агыйларын тудар аргалыг болганнар.

Тус чер бюджединче акша киирилдезин ковудедир, Сараан, ачы-дуза чедирилгелери-биле дуглай санажырын үндүрүг инспекциязы, сан-хөө килдизи багай эвес организастааныңның түңнелинде, мооң мурнунда толеттинмейн чыглыш чыткан 482 млн. рубльдиң өрелери эгиттинген. Ол акшалардан 148 млн. рубльди аразында санажылгадан, 64 млн. рубльди бараан-биле, 280 млн. рубльди вексель-биле төлээн. Ол ышкаш кожуунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң 1996—2000 болгаш 2005 чылдарда чорудар ажыллары тодараттынган. Кожуунда кайы-даа секторларда мал бажының эвээжел турарын барымаалап көргеш, 1996—2000 чылдарга чедир мал бажын өстүрер талазы-биле тускай программаны кылып бадылаан, ам үгле ол программаны бо чылын түңнеп чугаалажыры арткан.

Тыва Республиканың Президентизиниң аъш-чемге ажыглаар тараа аймаан ковудедип, чедимчези кошкак өг-бүлелерге деткимче көргүзер талазы-биле Чаңлыынга үндезилээш, 415 га черге тараа тараан, 265 тоннаны ажаап алган болгаш күрүчеге 90 тоннаны дедир эгиткен, 70 тоннаны чонга үлеп берген.

Кожуунга бичө бизнести болгаш сайгарлыкчы чорукту деткиир талазы-биле 1996—1997 чылдарда программа тодараттынган, ооңум-даа темпилиг болза, хереглег бараннарын бүдүрүп, саарыл турар бүдүрүлгелер, арат ажыл-агыйлар бар. Кожуунда мебель аймаан бүдүрүп турар хуу бүдүрүлге «Кержек», Алдан-Маадырда демирден, алгы-кештен эт-херексел, хөп аймаа бүдүрүп турар бүдүрүлге «Дарган», чылдың-на ногаа, картофельдиң дужүдүн ап турар арат ажыл-агый «Айдыс» дээн ышкаш, бут кырында туруп келген, өре-ширези чок бүдүрүлгелер бар апарганы өөрүнчүг.

Аграр секторга рынок инфраструктуразын эде тургузып, продукцияны эвээш-бичедаа болза, бодунга болбаазырадып, садып-саарганының түңнелинде, орулга элээн көвүдээн дугайында үстүнде айыткан болгаш кожуунда хуужудулга ажылы колдуу доозулган. Үгле «Ишкин» совхоз чуртталга бажыңнарын хуужудар документилерин ам-даа дужаавaан болгаш бо чылдың эгезинде бо совхозтуң кылыптар аргазы бар.

Рынок харылзаазын боттандырып эгелээрде хереглел бараннарының ортээн улгаттырып, улус ажыл-агыйының харылзааларын бодамча чок соксатканындан, чоннуң ажаалга банкыларынга шыгжаан шыгжамырларының үнезиниң кудулаанындан кайы-даа адырда кудулаашкын хевээр артып, оон оңгарлып сегивээн.

Колхозтарның, совхозтарның экономиказын дүрген сегидер сорулга-биле мооц мурнунда олардың балансызынга турган бүгү-ле социал адырның объектилериниң шуптузун бюджетче шилчиткен. Тыва Республиканың Чазаа колхоз, совхозтарга часкы, күскү хову ажылдарын кылып чорударынга бараан чээлизин, акша-төгерикти берип турар болгаш ковуунга экономиктиг реформаларны боттандырарын дүргедедир сорулга-биле арга-сүмени кадып, чогуур ямыларның специалистерин чалап эккеп, сүмелерни берип турган бис.

Кожуунга сан-хөө контролюн күштелдирер база бюджетте көрдүнген сметадан ажыр чарыгдалдарны болдурбас талазы-биле сан-хөө органнары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Казначейство, сан-хөө килдизи, экономика комитеди акша-хөренги-биле хандырылга чогуур негелдеге дүүшпейн турда, акшаландырыышкын келген санында бюджет организацияларынга хыналдаларны, бюджет өрелериниң медээлериниң талазы-биле хынаалдарны чорудуп, хаждыышкын кылган кижилерге шынгыы хемчеглери онаап турган, бухгалтер отчедун албан черлеринге чурумчуткан бис.

Эрткен чыл эң берге болуп, бюджет адырының бүгү ажылдакчылары хөй айлар дургузында акша-шалының, пособиелерин албайн келген. Колдуунда бюджеттиң амыдырал ужур-дузалыг каш-ла чүүлдери чедиштес түңнүг акша-биле хандыртыныр, ажылдан турганының түңнелинде, бюджеттиң бүгү статьяларынга кожуунда өрелер 10 млрд. 715 млн. рубль четкен. Ооң иштинде шалынга өрелер 3 млрд. 564 млн., бюджеттен дашкаар фондуларга 1 млрд. 747 млн., аъш-чемге өре 558 млн., эм өрези 173 млн., хөмүрге 1 млрд. 197 млн., электроэнергияга 449 млн., пособиелерге 1.6 млрд., өске чаргыдалдарга 1 млрд. 427 млн. рубль өрелиг боон турар.

Бюджетте туруп турар бүгү албан черлери шалыг төлевирлерин октябрь айның чартыынга чедир. пособиелерни август айга чедир, бот иелерге сентябрь айга чедир төлээн.

Ниити кожуун бюджединге 1996 чылда 17 млрд. 409 млн. рубль көрдүнген. Ол акшаның 1 млрд. 555 млн. рубли бодувустуң орулгавыстан азы бүгү чарыгдалдаының 9 хуузун хандырып турар, а арткан 91 хуу азы 15 млрд. 207.4 млн. рубльди транспорт-биле өскээртен. РФ-тен дузаламчы кылдыр ап турар бис.

Тус чер үндүрүглерин чыыр талазы-биле 1996 чылда бүгү сумулар онаалдазын ажыр күүседип, эки ажылдаанын демдеглээри чугула. Ылаңгыя Суг-Аксы сумузу 1995 чылдын өрелерин эгидип санашкан. Бо чугула ажылды организастаарынга сумулар чагыргаларының специалистери кызымаккай ажылдааннар.

Кылган ажылының дугайында медээлерни кожуунда казначейство квартал сөнында кожуун чагыргазынга болгаш үстүнде турар организациязынче бижимел-биле дыңнадып турар.

Федералдыг казначействаның Сүт-Хөл салбыры федералдыг-даа, тус чер-даа бюджединиң орулгалыг болгаш чарыгдалдыг кезээн хынаар талазы-биле ажылдарын боттарының программазын езугаар кылып чоруткан, эң ышкаш бюджеттен дашкаар фондуларже шилчилгелерни база хынаан.

Агроүлетпүр банкызының Сүт-Хөл салбырының касса планының талазы-биле чыл дургузунда 1 млрд. 232 млн. 600 муң рубль кирген, кассадан үнгени 12 млрд. 699 млн. 208 муң рубль. Акшаның эмиссиязы улуг боон артпышаан, азы 11 млрд. 467 млн. рубль болган. Кол ажыглакчылары болур колээ ажылагый бүдүрүлгелериниң агар санында акша чок. Ол берге байдалдыг.

Кожуунда бараан саарылгазынга кол черни кожпо садыглары болгаш ооң көдээде салбырлары ээлеп турар. Кожпо 1996 чылда 8 сельполар-биле кады ниити бараан саарылгазын 5 млрд. 400 млн. рубльге чедирген. Кожпо садыглары 2 млрд. 500 млн. рубльге, 8 сельполар 2 млрд. 900 млн. рубльге күүсеткен.

Кожпо үгле хлеб быжырылгазындан 1 млрд. 237 млн. рубльди азы ниити бараан саарылгазының чартык кезиин бодунуң бүдүрген продукциязының саарылгазындан киирген.

Бараан саарылгазы ниитизи-биле (совхозтар-биле) 6,5 млрд. рубль четкен.

Кожуунда ниити төлевирлиг ачы-дуза чедирилгеи 161 млн. рубль болган, оон иштинде автомобиль-биле ачы-дузалар 49.8 млн., чунар-бажыңдан 13 млн., хөп чуур черден 9.5 млн. рубль болган. Ол ниити кожуунга хамаарыштыр кончуг эвээш көргүзүглер-дир, амыдырал хандырылга талазы-биле ачы-дуза чедирилгези болбаан.

Чер-черлерде хереглекчилериң эрге-ажыын камгалаар талазы-биле комиссиларны тургускан. Олар үндүрүг инспекциязы, санэпидстанция-биле кады кээп турар бараанның шынарын, өртээн хынап-даа турза, ол ажылды кожуунга доктаамал хынап турар ажылдакчының чогундан бо чугула ажыл кожуунда аскап турар. Бо ажылды хоойлу езугаар кожуунга боттандырар хемчеглерни кожуун чагыргазы чоокка үелерде алыр апаар.

Болат МОНГУШ.
Сүт-Хөл кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы.

ТЫВАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ 70 ЧЫЛЫНГА

ҮЛҮГ-ХУУЗУ ҮЛУГ

Бо чылдың апрель айда Тываның профэвилелдериниң догуннап тургустунганының 70 чыл оюн демдеглээр. 1927 чылдың апрель 18-те Тыва Арат Республиканың профэвилелдериниң бирги организастыг улуг хуралы (съездизи) болуп эрткен.

Бижип турар үүлдүң эге кезээнге Россияның профэвилелдериниң тыптып тургустунуп келгениниң төөгүзүнге доктаары чугула деп бодай-дыр мен, үүге дээрге Тываның профэвилелдерин тургузарынга Россияның профэвилелдериниң дуржулгазы, ажыл-чорудулгазының угланыышкыны улуг салдарлыг болган.

Россияның бирги буржуаздемократтыг революциязының дүшкүүрлүг үеви — 1905-1907 чылдарда профэвилелдер улуг-улуг заводтарга, фабрикаларга, будүрүлге черлеринге тыптып эгелээн.

Делегейниң өске чурттарының профэвилелдеринден Россияның чаа тургустунган профэвилелдери ийи кол онзагай шынарлары-биле ылгалып турар.

Бирээде, ажылчын аңгының революстуг партиязының дузаазы, ажыл-чорудулгазының угланыышкыны улуг деткимче болган.

Ийиде, профэвилелдер Россияга бүдүрүлге принциптеринге үндезилеттинип тургустунган хөй-ниитиниң масса чоннуң дайынчы организациязы боон турган. Тываның профэвилелдер организациязы база-ла Россияның профэвилелдериниң үлегерчижээнге, байлак дуржулгазынга, принциптеринге үндезилеттинип тургустунган ажылчы чоннуң профэвилели боон турар.

Революция мурнунда Тыва экономика, культура, эртем-билиг талазы-биле чыдып калган, ядыы-түреңги күрүне боон турган. Даштыкы эжелекчилериң болгаш иштики феодалдарның дарлалы, дорамчылаашкын, кулданыышкыны тыва чонну ядыы-түреңги амыдыралдың эң-не ындыкы кызыгаарынга чедирип, өлүмнүг хоозураашкынга таварыштырган турган. Ол шагда феодал дүжүметтериң айбызын кылыр ажыл-херек, хүрээ-хиитерни ажаан-тежээр, азырап-хайгааараар ажыл-ишти тыва кулдарның, хөлечиктерниң, ядыы араттарның эктимойнун үзе баскан дөңгүзү, аар чүүгү боон турган.

Кандыг-даа кадыг-берге дарлал адаапга чурттап чорааш, боттарының эң-не кижизиг, чаагай чаңчылдарын, чоннуң кайгамчык урапчечен талантызын, чараш, ханы утка-шынар синиккен улустуң аас чогаалын, бодунуң төрээн тыва дылын бистиң чурттан турарывыс үеге чедир камныг камгалаан, кадагалаң келгени — тыва чоннуң маадырлыг хөрээ-дир.

1921 чылда Тывага Улусчу революция тиилээн сөөлүнде, Тыва Арат Республика тургустунган. Ол чылдан эгелээш, ақы-дуңма совет улустарның хүн бүрү деткимчезинге даянгаш, республиканың ажылчы чону капиталистиг эвес оруктап хөгжүүрүнүң сорулгаларын күүседип кирипкен.

Тыва араттар дарлакчы аңгыларның удурланыышкынын ойтур шаап, оларның экономика талазы-биле күш-күчүзүн үзүткеп, эрге-чагырганы холунга алгаш, чаа ниитилелди тургузуп эгелээн.

Чурттуң политика, экономика болгаш культура хөгжүлдезин хандырарда, кижилерни эртем-культураның чедишкиннери-биле четчелээри негеттиниң келген. Ол сорулганы национал бижик чок турда, чоннуң хөй кезии (барык 98 ажыг хуузу) бижик билбес турда, күүседири берге, харын-даа боттандырар арга чок турган. Моңу барымдаалааш, ТАР-ның Чазаа тыва улустуң национал бижини чогаадыр сорулганы салган. ТАРН-ның VII съездизи (1928 чыл) тыва национал бижикти чогаадыр, бижик билбес болгаш бижикти кошкак билир кижилерни ылап-ла өөредирин боттандырар деп доктааткан. Бо улуг сорулганы боттандырарынга Тываның профэвилелдериниң ролю улуг болган.

Өөредилге, эртем ажылдакчыларының профэвилелиниң республика комитединде ажылдап турар кижи болганымда, улус өөредилге адырының айтырыгларын бижип турар үүлге колдады бээрим чугаажок.

Тыва бижиктиң төлевилеттинин тургустунарының мурнуу чарыында чылдарда, башкы кадрларны белеткээр айтырыг тургустунган. Моол дылды башкылаар башкыларны белеткээр айтырыгны шиитпирлээр чугула ажылхерекке Тываның чаа тургустунган профэвилелдер организацияларының киирген үлүг-хуузу эвээш эвес. Ылаңгыя ол үеде хире-шаа-биле эртем-билиглиг кижилер аныяктарны бижик-билгге өөредир дээш, (ылаңгыя моол бижикти эки билир кижилер), бүгү күжүн салып турган.

Бо талазы-биле солун үүлдерни Чадааның № 1 школазының башкызы, директору чораан Даржаа Хертек Наадымович, моол дылды ол шагның бөлгүмнерингe, школазынга өөренип чораан Шеми чурттуг Олег Ширинди-вини, башкы Ховалыг Аракчаа, Баян-Тала чурттуг Куулар Орус, бистиң башкыларывыс чораан Т. Тары-Сюрюн, М. Обус, К. Дуваа-Хуу, партия-совет ажылдакчылары Ш. Дамдын-оол, О. Лопсан-Серен болгаш өскелериңдаа чугаалаан үүлдерин сонуургап дыңнаан мен.

1929 чылды сактыр-дыр мен. Ынчан Улус өөредилгезиниң тускай яамызы чок турган. Ол үеде профэвилел айтырыын харылаан турган К. Дондук, профэвилел даргазынга соңгуткан турган Шагдыр-Сюрюн Чадаанага моол дылга өөренир школа организастаарын сүмелээн даргалар ол үүве. 1929 чылдың октябрь 1-де ажыттынган баштайгы школаның эргелекчизи мен турдум. Ынчан моол дылга 30 ажыг бичии кижилер чыып алгаш, ламалар-биле өөредип эгелээнивис ол — деп, Хертек Наадымович чугаалаанын бижип алган мен.

Ол үеде моол дыл өөренир бөлгүмнерге өөренип чораан Олег Оспаевич Ширинди-вини чугаазы:

— 1930 чылда тыва бижикти чогаатканының мурнунда моол дылга өөренип турган бис. Ол үеде ламалар бисти башкылап турган. Моолга өөренип чораан ийи ламаларга башкылаткан мен. Бирээзи амгы үениң астрономия, география хевирлиг эртемин башкылап турган Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан чурттуг лама үүве. Ону черле эки билир мен, ол шагда лама башкыларның ат-сывын адаар эвес, уткан-дыр мен.

1930 чылдың 6 айның төнчүүнде Тыва Арат Республиканың Чазаа латинчиткен чаа түрк алфавитке үндезилээн тыва бижикти хүлээп алыр декрет үндүрген. Оон эгелээш-ле бодувустуң үжүүвүстү улуг сонуургал-биле өөренип эгелээн бис.

Чоннуң культура деңнелин көдүрери, бижик-билигге өөредири, черле бижик билбес чорукту кыска үе иштинде узуткаары дээн ышкаш айтыыглар ол шагның бижик-билиглиг башкыларынга онаажып турган үүве.

Республиканың профэвилелдериниң ажыл-агый адырларының аайы-биле структураз 1956 чылга чедир колдуу холушкак турган. Улус өөредилге, культура, кадык камгалал ышкаш адырлар чаңгыс культура профэвилели деп аттыг турган. Ооң даргазынга Д. Илларионов ажылдап турган.

1956 чылда Чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем ажылдакчыларының профэвилелиниң область комитеди деп аттыг болган. Ол тускай устав, саавырлыг, эң хөй кежигүннүг организация боон турган. Ооң даргазынга А. Курченко соңгуткан. 1960 чылдардан эгелээш, 1981 чылга чедир ук профэвилелдиң область комитединиң даргазынга Татьяна Сергеевна Слободчикова ажылдап турган. Т. С. Слободчикова бистиң адырның профэвилел шимчээшкининге, ооң ажыл-чорудулгазының арга-мергежилин сайзырадырынга, профактив кадрларын өстүрүп кижизидеринге, өөредиринге төлептиг үлүг-хуузун киргген.

1988 чылдан эгелеп бүгү Совет Эвилелинде ышкаш, Улус өөредилге, эртем ажылдакчыларының профэвилелиниң республика комитеди кылдыр эде адаан. Амгы үеде бистиң республика комитединиң составында 2 хоорай, 16 кожуун комитеттери, эртем ажылдакчыларының ийи, 4 дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң эге организациялары бактаап турар. 20 ажыг кежигүннүг профэвилелдиң республика организациязы бактаап турар. Бистиң адырның профэвилели, бүгү-ле өске адырларның профэвилелдери ышкаш, хамаатыларның ажыл-чорудулгазының бир аай болганындан бүдүрүлге болгаш мергежил талазы-биле эрге-ажыктарынга үндезилеттинген эки тураның хөй-ниити каттыжыышкын, боттарының социал болгаш күш-ажыл талазы-биле эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалаар сорулгага дүүштүр тургустунган.

Өөредилге, эртем ажылдакчыларының профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазының утка-шынары, угланыышкыны янзы-бүрү талалыг.

Тургустунуп келгениниң баштайгы чылдарындан эгелээш, бистиң профэвилелдиң ажылының кол угланыышкыны — чоннуң культурлуг деңнелин көдүрер, бижик билбес чорукту кыска хуусаада узуткаар, янзы-бүрү хевирниң өөредилге базаларын (чайлаг школалары, литпунктулар, эге чада школаларын) организастап, тудуп тургузары, өөредилгени организастаары, чоннуң социал камгалалын долузуби-ле хандырары, оларның дыштанылгазын таарымчалыг организастаар, уругларның дыштанылга лагерьлериниң четкизин калбартыр, профэвилел кадрларын белеткээр, корум-чурум айтырыын улуг-биче коллективтерге быжыглаар, башкы кадрларны белеткээр, оларның билиг-мергежилин бедидер айтырыгларны шиитпирлээринге киржири дээш, ажыл-агыйның адырын шуптузун санап адаары берге.

Кадрлар белеткээр айтырыг шаанда эң-не харыысалгалыг турган. Бир дугаар Россияның дээди, ортумак өөредилге черлеринче өөредип чорудар аныяктарны шилиириңге, оларны чыып чорударынга ол үениң профэвилел активчилери тодаргай ажылдарны кылган.

Бистиң профэвилелдиң ажыл-хөрээн ушкарып-башкарар, сайзырадыр, байыдар сорулгаларны долузу-биле күүседип чораан активчи улус өөредилге ажылдакчыларын, профактивчилерин маңаа адаваан баарга хоржок боор. Аңгы-аңгы чылдарда ажылдап чораан, ам бистиң аравыста чок Н. Күнчүү, Кыргыс Дуваа-Хуу, М. Обус, Д. Илларионов, В. Павликова, Ховалыг Доржу; ам-даа үлүг-хуузун киирип чоруур профэвилелдиң хоочун активчилери А. Коновницына, Куулар Доржу, И. Достай, А. Даржаа, Н. Кузьмина, В. Сенди-Хуурак, В. Хопуя, А. Танов, С. М. Соян, В. Шикин, оон-даа өске. Чээрби ажыг чылдарның иштинде адырның профэвилелин Татьяна Сергеевна Слободчикова удуртуп келген. Буянныг ажылхерээ дээш Татьяна Сергеевнага өөрүп четтиргениви-сти 70 чыл байырлалы-биле илередир апаар бис.

Тываның профэвилелдери тургустунуп келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш, кол кичээнгейни чоннуң кадыкшылын быжыглаар, культурлуг дыштанылгазын организастаар дээн ышкаш айтырыгларны кичээнгейниң төвүнге тургузуп келген.

Сан-хөө айтырыы бергедаа турган болза, «Үш-Белдир», «Чедер» курорттары, Чадааның С. Тока, Кызыл хоорай чоогунда Дубинин аттыг лагерьлер 1930 чылдарда-ла ажыглалга кирген.

Ажылчы чоннуң, оларның уруг-дарыының кадыкшылын быжыглаар, дыштанылгазын шын организастаар ажыл-херекке Галина Монгуш, Даш Тюлюш (бистиң аравыста чок), Ольга Хомушку, Т. Калбак, Иргит Карн, О. Доктугу, О. Табуева, М. Саражакова, С. Соксут, В. Назын олар төлептиг үлүг-хуузун киргеннер.

Коммунистиг партия дүшкен сөөлүнде, Россияның профэвилелдериниң башкарныр, бот-тускайлан чоруунуң масштабы элээн калбарган, боттарының ажыл-чорудулгазы-биле күүсекчи эргечагырга органнарынга, черчериниң бот-башкартынылга органнарынга, ажыл берик-чилеринге, политиктиг партияларга болгаш өске-даа хөй-ниити каттыжыышкынларынга хамаарылга чок, оларга отчет бербес, оларның хыналдазының адаанга турбас организациялар болган. Ниити республиканың профэвилелдериниң янзы-бүрү деннел органнарының кежигүннериниң социал камгалалын хандырар, күш-ажыл дугайында хоойлужудулганы канчаар сагып турарының профэвилел контролюн боттандырар ажылхерээ сөөлгү чылдарда элээн идепкейжээн.

Коллективтиг күш-ажыл чөрүлдээлерин сайгарып таарыштырарынга республиканың профэвилелдериниң кылып чоруткан ажылы эвээш эвес.

Федералдыг хоойлуга дүүштүр чөптүг ажыл соңгадыышкыннарын, хуралдарны, митингилерни, пикеттерни болгаш өске-даа коллективтиг хөделиишкиннерни организастап эрттирер, оларны ажылдакчыларның күш-ажыл эргелерин камгалаар кылдыр херектиг үеде чөп ажыглаан турарын айтыр апаар.

Солунга бижиир үүлге республиканың профэвилелдериниң чорудуп турар ажыл-ижин бирден-бирээ чокка сыныырып бижиири колдуу болдунмазы билдингир. Ынчангаш Тываның профэвилелдериниң 70 чыл оюнуң байырлалын таварыштыр бүгү чонга күш-ажылчы чедишкиннерни, быжыг кадыкшылды, ааскежиктиг күзедим.

Маңнай-оол ООРЖАК.
Өөредилге, эртем ажылдакчыларының профэвилел рескомунуң даргазы.

ҮРЕЗИН ЧОК КАНЧААРЫЛ?

Чеди-Хөл кожуунда чер ажыл-агыйлыг чеди ажыл-агый бар. 1996 чылда часкы, күскү чер ажылдарын чорударынга, колдуу-ла кыварчаар материалдарны садып алырынга кожуун 1 млрд. 301 млн. 725 муң рубльдиң бараан чээлизин алган турган.

1997 чылдың чер ажылының бүдүрүлге программазын езугаар 2630 га черге янзы-бүрү культураларны тарыыр, оон иштинде кызыл-тасты 210, арбайны 7606, суланы 420 гектарга өстүрүнге 347 тонна үрезин негеттинин турар. Ону тараа культураларының аайы-биле тодаргайлаарга, мындыг: кызыл-тастың 138, арбайның 137, суланың 72 тонна үрезиннери херек.

Мал чеминин культураларын 740 гектарга чаштырар, оон иштинде силостаарынга ажыглаар культурадар 290, чаңгыс чылдыг үнүштерни 100 гектарга, сенаж культуразын 350 гектарга чаштырар. Ынчан кээрге, 6 тонна рапс, 56 тонна чаңгыс чылдыг үнүштерниң үрезиннери хереглеттинер. Ажыы-биле чугаалаарга, бистин кожуунда тараа-даа, мал чеми-даа культураларының үрезиннери кайы-даа ажыл-агыйла шуут чок деп болур. Оон кол-ла чылдагааны 1996 чылда кандаашкынның түңнелинде ажыл-агыйлар тараа культураларының дүжүдүн ап шыдаваан.

1996 чылдың чазынында улуг өртектиг үрезиннер, кыварчаар материалдар дээш, алган бараан чээлизи төлеттинер арга чок апарган. Бо дээрге, көдээ ажыл-агый эргелелиниң, ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң, оон удуртукчуларының технологтуг база организастыг ажылдарны четпес организастаанывысты херечилеп турары ол-дур.

Кожуунда сөөлгү чылдарда ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң талазындан тараа-даа, мал чеми-даа культураларның чаштырылга эргилдезин (севооборот) сагыйын келгениниң түңнелинде, чылдан чылче хөрээннүң шыпары кудулап, дүжүт чедир алдынмайн турар. Бо чылын чер ажылының технологтуг картазын езугаар база мал ажылының чамдык дузалал хемчеглери-биле кады ажылды чоруларынга 169 тонна бензин, 262 тонна солярка, 17 тонна янзы-бүрү марканың үс аймаа херек.

Часкы тарылганы бедик организастыг байдалга, үешаанда эрттиреринге киржир ужурлуг 60 трактор бар. Оларның үүгле 47 хуузу белен, азы тодаргайлаарга, 28 трактор киржир. Арткан 32 тракторларны септээр апаар. Моон алгаш көөрге, ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар часкы тарылгага киржир техника септелгелериниче кошкак кичээнгей салганын хереченлеп турар. Үүгле техника септелгези «аскап» турар эвес, төп шаннарның, тараа арыглаар агрегаттарның септелгези база чоруттунмаан.

Ол ышкаш «Хөлчүк», «Чал-Кежиг», «Сайлыг» совхозтарда агропомпар ам бо хүннерге чедир чок үүве болганда, чер ажылын экижидип, оон продукциязын көвүдедир ажыл чоруттунмайн баар болгаш багай салдар чедирер дээрзи чугаажок.

Бир эвес картофель үрезинин тып ап шыдаптар болаувусса, Тока аттыг совхозтуң суггаттыг шөлдеринге 2 га черге картофельди олуртурун планнаан. Эрткен чылгы частырыгларны катаптавазыбиле «Чал-Кежиг», Тока аттыг совхозтарның суггаттыг шөлдеринге тараа культураларын, ылаңгыя кызыл-тасты үүгле суггаттыг шөлдерге чаштырарын планнаан.

Үрезин чок дээш аная олурар эвес, бистин эргелел чери, ажыл-агыйларның удуртукчулары хемчеглерни ап, республиканың өске үрезиниг ажыл-агыйларындан дугуржулганы кылып чоруп тур бис. Ол ышкаш кожуунун чагырга чери чоокта чаа часкы тарылгага белеткел ажылдарының дугайында мээн дыңнадыымны алгаш, коллегия хуралының тускай шиитпирин хүлээп алган. Анаа тускай хемчеглер база ажылдап кылдынган.

Ол ышкаш ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чемге яамызы биске дуза чедирерин аазаап үүве. Ам кол-ла үүве үрезин, кывар-чаар материаллар тыптыныр алырынга эрткен чылгы ышкаш бараан чээлизи чок үүве болганда, Чазак доктаалының шиитпирин езугаар 25 хуулуг чээлизин дүрген шиитпирлеткен болза деп улуг күзел бар.

Вадим ДОЛГАР.
Чеди-Хөл кожуунуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному.

КЫМГА-ДААА АЖЫКТЫГ

Өөм ээзи-биле дугурушкаш, хоорай чагыргазынга хамааржыр септелге участогунуң баазазын садып алыр деп шиитпирледивис. Он чыл дургузунда ооң үнезин күрүнеге дедир эгидер ужурлуг бис.

Бир эвес бистер ындыг шиитпир хүлээп албаан болаувусса, ам ол баазадан үүдаа артпазы билдингир. Ооң гаражтарын болгаш өске-даа тудугларын мал кажаалары кылдыр ажыглаан тур бис.

Баазага кээривис мурнунда алды баш бода малдыг турдувус. Ам оларның баш саны өскен. Каш чыл болгаш сүт-бараан фермазын тургузып, хоорайның чурттакчыларын сүт продуктулары-биле хандырар аргавыс бар апаар.

Чай кээрге-ле, хоорай чурттакчыларының сагбас мыйыстыг бода малын кадарар чаңчылдыг бис. Дорту-биле чугаалаарга, чайны өттүр кадагалаң, харын-даа тайгаладып безин берип тур бис.

Бир молдурганы азы казыраны чайлаглаткан дээш өртек-хөлезиниивис ындыг-ла аар эвес деп бодаар мен. Баштайгы айда хоорайның саар инектер кадарчылары бир баш дээш 20 муң рубль ап турар болза, бистинде база ындыг. Ийиги айда ам хуу немеп эгелээр бис. Октябрь айда бир баштан-на 35 муң рубль ап турдувус. Үүге дээрге дүнеки кадат база бар болгай.

Чайгы үелерде ажылчынларывыс саны өзе бээр. Сиген-ширбиид белеткээр апаар. Эрткен чылын белеткээн сигенивисти арта бээрге, Кызыл хоорайның чурттакчыларынга чоокта чаа садыптывыс. Ол-даа болза орулга-дыр.

Ажыл-агыйлывыста бүгү-ле үүве таарымчалыг деп шыдавас мен. Бергедээшкиннер бо-ла таваржы бээр-дир. Чоннуң акша-төгерин ай-айы-биле үнместеп турун бээрге, хөлезилеп алган кадарчыларивыс куруглай бээр-дир.

Ает-хөлүвүс оорладып база турдувус. Чырык-ла хүндүс күш-биле былаан алгаш баргылаар чорду. Кадарчыларывыста боо-моңгу бар эвес. Моңу черле биргээр көөр болза эки.

Чоокка чедир-ле хоорайжыларның хөй нуруузу мал-маган тутпайн келген. Ам байдал сыр өскерилген. Черде бажыңныг улус мал азырап, ногаа тарып турар апарган.

Өдекпен ДАГБА.
Шагаан-Арыг хоорайда фермер.

Үер-халап дугайында

ҮҮҮ-ДААА ҮҮВЕ ЧАВЫРЛЫ БЭЭР

Изиг оттуг деп улус чоннуң аксынга эптежи бергени сөзү дег, Ийи-Тал чурттуг кезек уруглар Шагаан-Арыта өөренип турганывыс ол.

Ийи-Талдың кыдыын дургаар, тончу чок ооңум баткан хемчигешке сугда балыктар ышкаш, кады эштип хүнзээр эштерим ам дөгере өг-луг-баштыг, кастыктарында бичии ак хырааның эге чадазы илереттинин эгелээн, хөй-хөй чаштарның кыргаавалары апаргылааннар: Шагаан-Арыгда эмчи Хеймерек Бодаган, Черби дуваалал школазында хоочун башкы Зоя Седип-оол, Барнаулга эмчи институдун дооскаш, чонга ачы-буянын чаа-ла эгелеп чораааш, хайлыг, эгиттинмес өлүмге таварышкан Елена Петрова суглар болгаш база мен бодум ынчан диңмиттиг, хып дээн чалыы назын үезинде уруглар турган бис.

Бир хүн субботада чанар деп шиитпирлеп алдывыс. Кичээлдерни эрттирип кааш, «чазактың саралазы-биле» чанган куштуң девин ышкаш саат чокка халдың келдивис. Автобус доктаар черге келгеш турупкан. Баштай дуже бергеш, кайгай берген бис, хавак дургаар майгын хоорай тоолда ышкаш чыскаалдыр тургулапкан мындыг. Ол аразында кочалдан төккен дег, суггур чаъс база кудуп келген, чударанчыын канчаар. Хөрүккен уувус-биле кижи бүрүзү улузувус дилеп чоруптувус. Мен, харын, шоолуг ыравайн тып алдым. Бир майгында үш-дөрт өг-бүлөни кадып каан мындыг. Авам суугуда от салып алган, шай хайындырган, шайының бузу бурунгаар дүндүүштелген туру. Үүү болганын дораан дыннатты. Хенертен суг көдүрүлгеш, суурнуң адаан куду хөме алы берген, чогум үстүү бажында бажыңнар чүгээр артып калды диди. Даргалар дүрген хөделгениниден, дыка шалыпкын бажыңнарның иштин көжүрүп, майгынар-биле дузалады деп өөрүп чугаалады. Ол ам бодап келиримге, 1966 чыл хевирлиг. Хавак кырынга майгыннарга чурттаарга аянныгдаа, автобус доктаар чер база чанында, биске эптин аажок. Ынчалза-даа эртеп, кежээ-даа хамык улустуң караа-ла суурже угланган боор. Чамдык ийи-чангыс кара-холдуглар база кончуг-ла боор чораан. Улустуң девидеп турар өйүн ажыглаан, хаван, дагаазын, бызаа, инектерин олча-ажык бодап, чооглап-даа турдулар. Өскүс-чавыс арткан хөөкүй-ле ие кижиниң чаңгыс инээн-даа алгаш баар турду. Ол шакта, үеде, кежээде харын эки тодуп аар, алызында дөмей төккен хилинчектиг карак чажы хилис барбас боор үүве. Оорну кымдаа хөөкүйну дивес, «кулугурну» деп карганыр. Майгын хоорайга ийи-талчылар элээн чурттааннар. Үүү-даа үүве өйлүг, хем дажып мөөрээш, чоорту бодунуң деспизиниче кире берген. Бажыңнарывысче көжүп кирип келген бис. Суг алган болгаш шыгын канчаар ону. Эң ылаңгыя подвал иштин дыка үр кургадыр ужурга таварышкан бис. Ам бо үеринде бодап, кашкаш чылдарда болган суг халавын көрген болгаш, бичиндаа бол, сактыышкынымны бижип олурарым ол. Деминиг-де үүү-даа үүве чавырлы бээр.

Ирина БЮРБЮ.

МАЛ БАЖЫН ӨСТҮРЕР СОРУЛГАЛЫГ

Алдан-Маадыр сумунуң 32 өг-бүлелери арат болгаш тараачын ажыл-агыйны, 3 биче бүдүрүлгени эрткен чылга чедир тургускан. Араттар тараа, сиген шөлдерин колдуунда Алаштын, Хемчиктиң суггарылга бугаларының девискээринден алган. Арат ажыл-агыйлар техника аймаан четчелеп алыр хемчеглерни чоруткан түңнелинде, амгы үеде оларда 5 трактор, 16 чүк автомашинаазы, чер болбаазырадыр кожуг машинаазы сапаттының турар. Чагырга черинин ажылының кол өзээ—өг-бүле бүрүзү картошканы, ногааны тарып, малды өстүрери. Бо айтырыг ам-даа долу шиитпирлеттинмээнинден ногаазы, мал-маганы чок өг-бүлелер бары дүвүренчиг. Ооң көскү херечизинге суму чагыргазынга эрткен чылын тараа, ногаа шөлүн берзин дээн 2, тараа, картошка үрезини тыварынга дуза чедирерин дилээн билдириишкиннерни айтырга-ла четчир. Бергелер турза-даа, 1996 чылда сумунуң хуу чону 480 центнер картофель, 47,6 центнер ногаа дүжүдүн алган. Боттарының хуу малынга 1080 тонна сигенни белеткеп алган.

Чурттакчы чондан аңгыда сумунуң чамдык албан черлери боттарынга тараа, картофель, ногаа өстүрери чылдан чылче көвүдеп орар. Алдан-Маадыр школазы 33 тонна тарааны, 750 кг картофельди болгаш хөй ногааны өстүргеп, ону чемге ажыглап турар. Ясли-сад 200 ажыг килограмм картофель ажаап алган. Сумуң чагыргазы 15 тонна ак-тарааны өстүргеп. Школаның теплицазынга өстүрген ногаазын чонга сатканындан, 1 млн. ажыг рубль орулга алдынган.

Экономика болгаш кооперация

АЖЫКТЫГ АРГАЛАРНЫ НЕПТЕРЕДИР

(«СҮТ-ХӨЛ» КОЖУУННУҢ САДЫГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН)

Тозан чылдарның эгезинде чурттуң болгаш республиканың улус ажыл-агыйларының бүгү адырлары рынок экономиказынче шилчип, чаа езу-биле ажыл-ишти эде тургузуп, организастап эгелээни Тыва Республиканың Хереглекчилер эвилелиниң бүдүрүлгелери болгаш садыг организациялары эрги-ле хевээр ажылын чорудар болза, кодээниң ишчилерин эргежок чугула үлетпүр болгаш аъш-чем бараанна-ры-биле четчири-биле хандырар арга-шинээзи бергедээр хире болу берген. Ынчангаш үениң негелдезинге дүүштүр хереглекчилер ниитилелдериниң ажыл-чорудулгазынга экономиктиг реформаларны боттандырары чугула болу берген. Бо белен эвес, берге айтырыг болган, ындыг-даа болза, ону ыяап-ла чорудар дээш республиканың Хереглекчилер эвилелиниң баштаар чери, ооң даргазы Хонук-оол Доржуевич Монгуш кожуунларның хереглекчилер ниитилелдери-биле кады чогуур хемчеглерни алган. Ол талазы-биле ажыл-чорудулганың түңнелдери кандыг болганын бо арында материалдарда бижээн.

Магазиннер бажыңнарын, дериг-хереклелдерни чаа тургустунган көдээ ниитилелдерге быжыглаан, ооң өртек-хөлезинин баштайгы үезинде албаан. Кажан олар бут кырынга туруп, орулгалыг болу бээрге, ам кезик-чамдызын ап эгелээн. Кожно көдээ ниитилелдериниң ажыл-чорудулгазын шуудадыр, материалдыг сонуургалын бедидери-биле эгезинде ай санында бараан саарылгазын ниитилел бүрүзү 30 миллион рубльден кудулатпас деп чурумну доктаадын алган. Бир эвес оон кудулай бээр болза, 3 хуу торгаалды төлээр. Ону болдурбас дээш коллектив бүрүзү кызымак ажылдааш, торгаалга таварышканнар эвээш болган.

Сүт-Хөл кожуунуң хереглекчилер ниитилели ажыл-чорудулгазын эде организастааш, экономиктиг реформаны боттандырар дээш ажылдап кирипкен.

1. ЭКОНОМИКТИГ РЕФОРМАЛАР ХЕРЕК

Чурттуң бүдүрүлгелери, ооң иштинде хереглекчилер ниитилелдери рынок экономиказынче шилчип, ол езугаар ажылын организастап эгелей берген турган. Ынчан Россия Федерациязының Президентизи Б. Н. Ельцин коммерция чорудар дугайында Чарлыын үндүрген. Тываның Хереглекчилер эвилелиниң садыг организациялары, бүдүрүлгелери ол езугаар ажылдап киргеи. Чамдыктары садыг-саарылга хөрээн элээн хөңдүп, чогумчалыг ажылдай берген, өскелери ажылдап чадашкан, чүге дээргө олар чаа арга-биле ажылдаарынга белен эвес, ону билбес болган. Бир эвес шак ынчаар уламчылап ажылдаар болза, садыг организациялары көдээниң ишчилерин чугула хереглелдиң барааннары-биле хандырары берге болу берген. Бо айтырыг республиканың Хереглекчилер эвилелиниң, кожууннарның хереглекчилер ниитилелдериниң удуртукчуларын ханы бодандырган, ажыл-чорудулганы эде организастаар, кандыг-ла-бир чаа арганы ажыглаары, азы экономиктиг реформаларны чорудары эргежок чугула дээрзин билгеннер. Ону канчаар чорударыл, чүден эгелээрил, кымның деңшилгелиг арга-дуржулгазын ажыглаарыл? Шак ындыг янзылыг билдинмес үүлдер хөй турган. Ye-шак манаайн, ону шиитпирлээринче республиканың Хереглекчилер эвилелиниң баштаар чери, даргазы Х. Д. Монгуштуң удуртулгазы-биле кирген. Өске черден келген кижи ону айтып, кылып, организастап бээр эвес, ынчангаш боттары хөделип эгелээннер.

Россия Федерациязының ангы-ангы девискээрлериндe хереглекчилер ниитилелдери ажыл-чорудулгазын рынок экономиказының негелделеринге дүүштүр канчаар организастап, экономиктиг реформаларны боттандырып, садыг-сайгарылганың чаа аргаларын ажыглап турарын баштай таныжып, өөренип көргеннер. Хереглекчилер ниитилелдери анаа олурбайн, бодунуң ажыл-чорудулгазын эде организастаар, экономиктиг реформаларны чорудар дээш болдунар-ла хемчеглерни ап турар болган. Чамдык ниитиледдер сайгарлыкчылар-биле көрээ чарын алгаш, оларның-биле бир демниг ажыл-чорудулгазын шуудады берген, өскелери бодунуң ниитилелиниң иштинде садыг организацияларының, бүдүрүлгелериниң ажылын эде организастап, чаа аргаларны ажыглаары, азы экономиктиг реформаларны чорудары эргежок чугула дээрзин билгеннер. Ону канчаар чорударыл, чүден эгелээрил, кымның деңшилгелиг арга-дуржулгазын ажыглаарыл? Шак ындыг янзылыг билдинмес үүлдер хөй турган. Ye-шак манаайн, ону шиитпирлээринче республиканың Хереглекчилер эвилелиниң баштаар чери, даргазы Х. Д. Монгуштуң удуртулгазы-биле кирген. Өске черден келген кижи ону айтып, кылып

«ХАНЫ БОДАЛДАРНЫ ИЛЕРЕДИР КИЖИЛЕР — ЧОГААЛЧЫЛАР»

(Төвүзү. Эгези 1-ги арында).

Кижи болганының, шүлүк бижиирин бөгүн кым-даа соксадып шыдавас, ынчалза-даа кижилерниң сеткил-сагыжын хайныктырарын, хөлзеди, ыгладып, мүнгарадып, кударадып турар шүлүктер тыва чогаалдың өнчү-курлавыры болзун дээш, салым-чаяанныг авторларны бүгү талаа-биле деткиири чөрле чугула.

Оон соонда А. А. Даржай өлзөн хөй авторларның шүлүктерин сайгарып, чедер четпестерни айыткан.

Тыва чогаал критиказының дугайында Д. С. Кууларның чугаазын база кысказы-биле номчукчуларга сонуургадып көрейн.

— Амгы үеде тыва литературанын хожудан келген чылдагааны — ниитилелде болуп турар нарын болуушкуннардан хамааржып турар. Россияның хөй националдыг улустарының эде тургузуушкун дээш шимчэшкини 10 чыл ажа берген. Оон чечен чогаалга, угаан-сарыылга, салым-чаяанга чедирген салдарында буянныг-даа, бузуттуг-даа талалар хөй. Эки кылган үүлү «Улуг-Хем» сеткүүлдүн тургустунганы, а бузуттуг үүлү бо хүн «Улуг-Хем» сеткүүд акша-көпеек чедишпезинден берге байдалда турар. Од литератураныңдаа, литература төөгүзүүнүндаа чогумчалыг органы болбайн барганы хомуданчыгдыр. Ынчангаш чамдык ажылдар парлаттынмайын турар. Оон-биле кады критиктиг ажылдар бижээн улустарның ажылдары акша-көпеек чогундан парлаттынмас апарган.

Амгы тыва литературада хөй чаа үүлдерден ангыда, драматургия хожудап турар. Эрткен чогаалчылар мөөрейинге дужаттынган ажылдардан база драматургия эвээш болган болгай. Ынчангаш чүнү кылза экил? Тыва литератураның төөгүзүн бижиири чугула, А. А. Пальмбахтың 100 харлаанынга, С. А. Сарыг-оолдуң 90 харлаанынга монографияларны, Октябрь революциязының 70 чыл оюнга тураскаатканн чогаалдарны хоочун чогаалчылар бижиир болза эки деп бодаар мен — деп, Доржу Сенгилович илеткелин дооскан.

Проза чогаалының дугайында З. Б. Самдан номчукчу кижиниң туружундан болунун бодалын илереткен:

— Ниитизи-биле өске жанрлардан проза жанры мурнуку одуругга турар ужурлуг. Ынчалза-даа проза чогаалы критикадан безин чыдып калган болуп турар. Проза жанрынга 1994-96 чылларда үүгле 7 хире ном үнгени хараалданчыг-дыр. 1994 чылда Е. Д. Тановаңның «Кара-Бай», Иргит Бадыраанның «Арылан Күдерек» деп чогаалдары үнген. А улуг жанрже К.-Э. К. Күлажының «Үйгү чок Улуг-Хем». Донгак Бегзинин «Өннүктер дугайында тоожу» деп номнары катап парлаттынгылаан. Оон ыңай сатира жанры база чечен чугаалар номнары үнгүлээн — деп, З. Б. Самдан чугаалаан болгаш үнген чогаалдарга хамаарыштыр сайгарылгаларны кылган.

Съездиниң ажылынга Дээди Хурал (парламент) Даргазы К. А. Бичелдей киришкен деп үстүнде айыткан мен. Ынчангаш оон чугаазын баа чонга чедирери-биле киирдим:

— Бо съездини эрттирип турары онзагай болгаш ханы ужур-уткалыг деп бодаар мен. Ынчангаш силер, чогаалчылар, арада хамаарылганар дугайында аарыщкылыг-даа болза, ажыктыг чугаа-биле кызыгаарлаттынып кагбайн, амыдралга чогаалчы кижиниң туружу деп үүл, ону канчаар көрүп турарыл, бо хүннү үү деп үнелээр бис, тыва чонну үүже кыйгырар бис, келир үеде силер сөзүнер-биле, мерген угаанынарбиле канчаар бадыткаар, магадылаар, деткиир бодап турар силер, бо бүгү үүлдерни маңаа чедир чугаалажып шыдаптар деп идегелим, бүзүрелим улуг.

Бир талазында, төөгүлүг үеде чурттап чоруур бис. Онзагай эргилденің үезидир, ынчап кээрге, 30-40 чыл болгаш силерниң ажы-төлүнер «А богда, ол үеде чурттап чораан боорумгай» — деп алдаргаар ужурлуг кылдыр бижиир боорунга бүзүрээр мен. Бөгүнгү сорулгавыс эрткен үеге даянып, ону үнелээри эвес, а бо хүннү канчалдыр үнелээрил, чонувус бо хүннүн ужур-утказын безин билбейн, оон үнелелин безин бодунга тургузуп ап шыдавайн чор ышкажыл. Ынчангаш бо үениң иштинде экизи үүл, багы үүл деп чонга шын тайылбырны бээринге силерниң үлүүнер кончуг улуг боор деп ынаныш тур мен.

Бирээде, чогаал ажылы кижиниң хуула сагыш-сеткилинин хөлзөзүшкини. Ийиде, күрүненің хөрээ. Ынчангаш күрүненің талазындан чогаал ажылын үнелээринин, чогаалчы кижиниң ажылынын телевиринин системазы күрүне системазындан тургустунган турар ужурлуг. Оон-даа кол үүл — чогаалчы кижиниң кол ажылын күрүне канчаар үнелээрил, ону канчаар күрүненің чагыы кылдыр хүлээп аарыл, бо система хөрек деп бодаар-дыр мен.

Ынчангаш силерден дилээрим болза, боттарыңарның бо талазы-биле саналдарыңарны киирип көрүнер, а бистер ону боттандырарының аргазын күрүне эрге-чагыргазы дагдынып, хүлээнип ап көрээлинер. Ынчанмас болзувусса, бо хүн капитализмниң тевиинге чыып алган эң каас, чараш бодалдарывысты чидирип, чогаалывыстың мөзү-шынарывыстың, ажыл, амыдралывыстың, культуравыстың үндезиннерин чидирип, тайзып, частырып алырынга-даа чедер апардывыс.

Ниитилел болгаш культура, эрге-чагырга болгаш интеллигенция, күрүне болгаш мөзү-чанчылдар. Бо үш үүлге чогаалчыларның хөмаарылгазы кандыг болурун бо хүнде илередип ап көрүнер. Мээн бо хүнде ынанып турарым, силер кижини углап-башкарар, силер кижилерге чараш сөстү чедирип, чараш чанчылдарны, бодалдарны быжыглап тургузар кижилер силер-ле болгай силер — деп, Каадыр-оол Алексеевич чугаазын дооскан.

Оон соонда Чогаалчылар эвилелинин баштаар черинин даргазы М. Б. Ховалыг 2 чыл дургузунда чогаалчылар баштаар черин удурткан болгаш ол үениң иштинде кылган ажылычын дугайында чугаалаан. Оон ыңай, Чогаалчылар эвилелиниң акша-шалын айтырыы бергедээнинден сургакчылаашкын, чыыш-семинар эрттирер байдалдың нарыылдаанын, гонорар акшазы безин чок болу бергенин катап-катап чугаалап турду. Ынчалза-даа «думчукка тулганда бызаа сугжу» дээр болгай, Маадыр-оол Бартыштанович бо берге үеде бүгү чүве чогаалчының бодундан хамааржыр, бодун шүгдүнүп, сагынгыр-тывынгыр чорук-биле ажылдаарының аргазын бодунуң санал-оналынга чугаалап, арга-сүмени каткан-даа.

ТР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң 13-кү съездизи бодунун ажылын апрель 11-де уламчылаан. Аңаа Парлалга болгаш массалыг информация комитединиң даргазы М. С. Байыр-оол, «Мөнгүлек», «Улуг-Хемниң чалгыдары» чечен чогаал каттыжыышкынларының ажылыжинин дугайында К. С. Чүлдүм, К. Д. Натпий-оол, чогаалчы С. Б. Молдурга, «Сылдысчыгаш» солуннуң кол редактору А. С. Шоюн, чонга ачы-дуза чедирер фондунун даргазы К. Ч. Саңды болгаш өскелер-даа чүве чугаалап, боттарының бодалдарын үлежип, саналоналдарын берген.

Съездиниң киржикчилери «Мөнгүлек» чечен чогаал каттыжыышкынының үндүрген хана солуннарын улуг сонуургал-биле номчуп көргеш, С. Ч. Салчактың, Б. С. Чамбыттың, Тээли ортумак школада чечен чогаал удуртукчузу К. С. Чүлдүмнүн чорудуп турар ажылдарына бедик үнелелди бергеннер.

Бир-тээ, съездиге акша-төгерик айтырыының нарыыдаанын, чогаалчылардың гонорарының эвээжээнинге доктаап тура, Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің даргазынга тус айтырыгны Чазак деннелинге чедир кодүрүп, шиитпирлеп шыдаар удуртукчуну соцгуурун өөренип көргеннер. Съездиниң киржикчилери Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин (М. Б. Ховалыг) ажылын ортумак деп үнелээн. Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің даргазынга чогаалчы А. А. Даржайны, «Улуг-Хем» сеткүүлдүн кол редакторунга Н. Ш. Кууларны сонгаан. Ол ийи чогаалчы-биле кады чеди кижи кежигүннүг баштаар черни сонгаан. Оларга К. Д. Натпий-оол, Ш. Т. Куулар, А. С. Шоюн, А. Х.-О. Ховалыг, Е. В. Антуфьев сонгутканнар. А ревизия комиссиязының кежигүннеринге В. Б.-Х. Монгуш, М. Б. Малон, С. О. Майнак сонгутканнар. Моонбиле съездиниң ажылы доозулган.

Хурал үезинде-даа, организаттыг ажылларны шиитпирлеп-даа турар үеде, чогаалчыларның аразында бот-боттарын дорамчылаан уткалыг сөстер удаа-дараа дынналып турду. Залда олурганнар аразында аныяктар, эртемденнер болгаш өскедаа улус бар болгай. Улуг апарган улус бот-боттарын хүндүлежип билир болган болза дээн идегел-биле дыннап олурдум. Ол чараш эвес үүл аныяктарга багай салдар чедирер дээрзи билдингир. Кижи бодаарга, культура ажылдакчылары улус культурлуг болгу дег, чогаалчылар боттарының мерген сөзү, культуразыбиле чонну кижизиндер ужурлуг эвес ирги бе?

Урана БАЗЫР-ООЛ.

ТӨРУТТҮНГЕН ХҮНҮНЕР-БИЛЕ!

Бистиң ынак ававыс, кырган-ававыс Чаш-Уруг Тумат-овна САДЫ бо хүннерде 75 харлаң турар. Ол хөй чылдарда күрүненің малын кадарып, чаагай үре-түннелдиг ажылдаан. Бир кыстын, 3 оолдуң эргим ынак аваазы. Ававыс ажылгыр чораан, эш-өөрүнге, чонунга эвиргек, буянныг кижи.

Торуттунген хүнү-биле холбаштыр уруглары, төрелдери шуптувус ававыска, кырган-ававыска изиг байырны чедирип, амыдырал-чуртталгазынга аас-кежиин, өөрүшкүнү, узун назынны күзеп тур бис!

Биске, ажы-төлүнүн уругларынга ам-даа чөленгиип бооп чоруурун дээш, аңаа дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Төрүттүнген хүнүн-биле,
ынак авай!
Төрелдериңер кадыкшылды
күзеп тур бис!
Үйгү-дыш чок өстүрүп каан
ававыска,
Узун назын йөрээвишаан,
четтирдивис!
Уруглары, оларның ажы-төлү, кен эттери, күдээзи, төрелдери.

* * *

Школачы, хоглуг чылдар
Ыры ышкаш уттунурбас.
Эртенгинин халаазы дег,
Эгээртинмес чырын чоруур.
Чаңгыс классчы оорлери
Сагышка бо кирип келир:
Ыдык күзел аайы-биле
Ында-мында чурттап чоруур.
Мыя бо одуругларны чаңгыс классчывыс Бара Седиваевич МОНГУШКА тураскааттывыс.

Ол кайгамчыктыг үеде — частын болгаш күш-ажылдың байырлалы Май 1-де төрүттүнген.

Ону, шыпап-ла, аллын холлдуг кижи деп чугаалап болур. Ол — чазаныкчы, бызанчы. Бара Седиваевич колдуунда-ла бажын-балгат эт-севи кылыры-биле мергежээн, дыка хөй аныяк кижилерни бодунун ол буянныг мергежилинге өөреткен. Дорт уругларның адазы, уругларының уругларының кырган-ачазы.

Хүндүлүг эживис Бара Седиваевич, чаагай ойде төрүттүнген хүнүн-биле сеңээ кадыкшылды, аас-кежиктп, бүгүле чүвеге эвини күзеливис.

Кызыл хоорайда чурттап турар чаңгыс классчыларындан.

* * *

Эргим ававыс Александра Кенденовна АРАКЧААНЫҢ 55 харлаанынга изиг байырны чедирип олур бис.

Ававыс аал-оранывыс чырыткызы, сорунзаазы бооп, ажы-төлү бистерге чагыг-созүн чугаалап, кады-кожа чурттап чоруурунга чоргаарланыр бис. Арбын малын кадарып, аккыр судун өремелеп бээр ававыска төрүттүнген хүнү-биле байыр чедирип, кежик-чолдун чечээ, өөрүшкүвүс бооп чоруур ававыска сагыш амыр, омак-сергек, кадык-чаагай чурттаарын йөрээливис!

Уругларының ачазы: Аракчаа Маадыр-оол Кызыл-оолович, уруглары, оолдары, Марина, Шолбан, Эрее база Соржактарның, Салчактарның өг-бүлезинден, оларның уругларындан.

«ШЫННЫҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Ада-чурттун Улуг дайынынга совет улустун төөгүлүг Тиилелгезинин ээлчеглиг хүнү чоокшулап орар. Оон-биле холбаштыр «Шын» солуннун шанналы дээш чыл бүрүде эртер тыва хүреш мөөрейин номчукчуларывыстын хөй кезии четтикпейн манап турарын билир бис.

Ынчангаш бо улуг байырлалга тураскаатканн тыва хүреш маргылдаазы чаңчыл езугаар май 9-та хүндүскүнүн 13 шакта «Хүреш» стадионга эгелээрин солуннун редакциязы дыңнадып тур. Аңаа республиканың кожууннарындан болгаш найысылалдан 64 эн шилиндек мөге күжүн шенежир.

«Шынның» шанналы дээш хүреш мөөрейинче солуннун номчукчуларын, тыва хүрешке сонуургалдыг бүгү-ле кижилерни чаладывыс!

ЧАРЛААЛДАР • ЧАРЛААЛДАР

БИЧЕ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ, ФЕРМЕР АЖЫЛ-АГЫЙЛАРЫНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНГА

Россия Федерациязында биче сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы 1996-1997 чылдарда күрүнеден деткиринің федералдыг программазының хемчээли-биле биче сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы деткиринің федералдыг фондузунуң болгаш «ИНРЕКО» фирманың (Бельгия) аразынга кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага дүүштүр Тыва Республиканың Чазаанын чанында биче сайгарлыкчы чорукту деткиир фонд «ИНРЕКО» фирма-биле көрээ чарган. Ук көрээге дүүштүр бисче дериг-хереклерни чорудуп бээр..

Дериг-хереклерни чорудуп бээринің аргазы-биле тодаргай сорулгалыг акшаландырыышкынны боттандырарынга бизнес-телевиллерниң дараазында КОНКУРУЗУН чарлаан.

— көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериңе, кадагалаарынга, болбаазырадып кылырынга болгаш савалаарынга ажыглаар дериг-хереклер;

— аржаан сугларны ижер кылдыр савалап белеткээринге хереклер, мини-пиво заводтары;

— эмгелээр, савалаар машиналар.

Чээли тыпсырының негелдери:

3-5 чыл хуусаалыг, валюта-биле хуузу 12, баш бурунгаар төлээри — 15-28 хуу.

Немелде тайылбырны Тыва Республиканың Чазааның чанында сайгарлыкчы чорукту деткиир фонд черинден ап болур.

Адрези: Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу 40 «а», 4-кү каңдыда. Телефоннары 3-72-34, 3-64-85.

СААРЫЛГА КОНКУРУЗУ

Хөй-ниитиниң чемненилге черинің бүдүрүлгезин садар талазы-биле **СААРЫЛГА КОНКУРУЗУН** 1997 чылдың май 7-де эртенгинин 10 шакта эгелеп чорударын Кызыл хоорайның муниципалитет эт-хорецгизин эргелеп башкарар комитеди чарлап турар.

КОНКУРСТУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ:

1. бүдүрүлге черинің кол хевирин 10 чыл дургузунда хевээр камгалап арттырары;
2. бүдүрүлге черин садып алган хүнден соңгаар 1 чыл дургузунда күш-ажылчы коллективтиң кежигүннериниң санын хевээр арттырар;
3. бүдүрүлге черин чаартырынга, хөгжүдеринге 3 чыл дургузунда 50 миллиондан эвээш эвес рубль хемчээлдиг акша салыышкынын албан киирер.

МУНИЦИПАЛИТЕТ БҮДҮРҮЛГЕЗИ — ажылчыннар чемгерер «Восход» деп 3-кү категорияның комбинады. Турар чери: Найырал кудумчузунда 68 дугаар тускайлаң бажың.

Чер участогунуң хемчээли 1733 дөрбелчин метр.
1. Ажылдакчыларының саны 9 кижи.
2. Кол хорецгизи — 39152000 рубль.
3. Өске активтери — 191557000 рубль.
4. Чээли өрези — 150965000 рубль.
5. Эгезинде өртээ — 79744000 рубль.
6. Садар өртээ — 80000000 рубль.
7. Салыр долаа түүү — 8000000 рубль.

Конкурска киржиринин чагыларын 1997 чылдың май 6-га чедир хүлээп алыр, адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 32, кабинет № 106, телефоннары 3-36-67, 3-27-90, бухгалтерияның телефону 3-33-59.

ЭЛЕГЕСКЕ БАЙЫРЛАЛ БОЛУР

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Бавун-оол Уин-оолдун адын Чеди-Хөл кожууннун Элегес ортумак школазынга 1997 чылдың май 17-де тыпсыры-биле холбашкан байырлал эртенгинин 10 шакта ол школага эгелээр. Элегес ортумак школазынга өөренип чораанныг, ажылдап турганнарны база оон төрелдерин, эштерин байырлалга келиринче чалап тур бис.

Дунмазы Нина Андреевна Оюн, Россияның улус өөредилгезинің тергиини, бедик мергежилдиг башкызы.

БАЖЫҢ САДЫП АЛЫР ДЕП ТУР МЕН

Хоорай ортузундан 1 азы 2 өрээлдиг бажың садып алыр деп тур мен. Өртээн дугуржулга езугаар хуусаазын үзүктеп төлээр мен.

Харылзажыр телефоннары: 3-14-22, 3-59-23.

Чонну ажылга хаара тударының күрүне фондузунуң акша-хөренгилериниң талазы-биле квартал санында **бухгалтер отчедун 1997 чылдың апрель 1-деп эгелеп тургусканын** Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш чонну ажылга хаара тудар яамызы өнчүнүн бүгү хевирлериниң бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларынга дыңнадып тур. Ол отчетту Тыва Республиканың Сан яамызы-биле болгаш Күрүненің статистика комитеди-биле **дугурушканын езугаар** ТР-ниң Күш-ажыл болгаш чонну ажылга хаара тудар яамызының 1997 чылдың март 25-те № 17 доктаалы-биле бадылап тургускан.

Тайылбыр алыры-биле харылзаа тудар телефоннар: 3-78-65, 3-82-40, 3-23-14, 2-43-04. Кожууннарда күш-ажыл төптеринден тайылбырны база ап болур.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш чонну ажылга хаара тудар яамызы.

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮ — МАЙ 9-ТУ КЫЗЫЛГА ДЕМДЕГЛЭЭРИ

1. Ада-чурттун Улуг дайынынга маадырлыы-биле өлген чаңгыс чер-чурттугларывыстың тураскаалынга чечектер салыр — 10.00 шакта.
2. Кызыл гарнизонунун шериглериниң болгаш Иштики хереклер яамызының салбырларының парады болур. Шериг техниказын база көргүзер. (Ленин кулумчузунга, Арат шолунге). Эгелээри 11.00 шакта.
3. Театр шолунге байырлалдың концерти. 12.00 шакта.
4. Чиик атлетиканың кросс маргылдаазы.
5. «Шын» солуннуң чаңчыл болган шанналы дээш национал хүреш республиканың «Хүреш» стадионунга 13.00 шакта эгелээр.
6. Тыва эки турачылар музейи ажылдап турар.
7. Байырлалдың улуг концерти хөгжүм-шин театрынга 17.00 шакта эгелээр. Кирери төлевирлиг.

ПАССАЖИРЛЕРГЕ ДЫҢНАДЫГ

Кызыл хоорайдан Хадың, Тарлаг, Чаа-Хөл, Ак-Эрик, Шамбалыг, Сарыг-Сеп, Бүрен-Аксы, Элегес-Аксы, Ээрбек, Бүрен-Бай-Хаак, Тока аттыг совхоз баар пассажирлер аргыштырар автобустар 1997 чылдың апрель 28-тен соңгаар Кызыл хоорайның Найырал кудумчузунда № 55 бажыңдан чоруп эгелээнин Кызылдың пассажирлер аргыштырар автобудурулгезинин баштаар черинде дыңнадып тур.

Немелде тайылбыр алыр телефоннары: 3-20-49, 3-14-68, 3-20-19, 3-20-03.

Кызыл хоорайның төвүнде 3 өрээлдиг черде бажынны садып турар. Огородтуг, чуулар-бажынныг, гаражтыг, ногаа шыгжаар черлиг, телефоннуг. Телефон № 2-40-52.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак дунмавыс, уруувус, Тыванын күрүне университединин башкызы Сара Каңзайовна Хертектин бистен чарлың чорутканы-биле ол хүннерде бистиң кажыдалывысты деңге үлешкен күрүне университединин коллективинге — башкыларынга, студентилеринге, «Саян» садыг бажыңының коллективинге, өннүктеривиске, төрелдеривиске болгаш чоок кижилеривиске үүректиң ханызындан четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр илередип тур бис.

Ада-нези, угбалары, дунмалары.

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызы көдээ ажыл-агый будүрүлгезинин хоочуну, Чоон-Хемчик кожуунда «Большевик» совхозтун Арыг-Бажы сүт-бараан фермазын хөй чылларда удуртуп келген, соолгу чылдарда «Шеми» көдээ ажыл-агый кооперативинин мурнакчы малчыны

Күдер-оол Дамдыцович
ИРГИТТИН

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдалды оон чоок улузунга, төрелдеринге илергейлеп тур.

Тускай онзагай удуртулгалыг Шынаа сумузунун девискээринде суму чагыргазы оон даргазы Нина Лопсановна Енданның өөнүн ишти

Анатолий Оюнович
ЕНДАННЫН

айыылга таварышкаш мөчээни-биле холбаштыр оон өг-бүлезинге, төрелдеринге, эш-өөрүнге ханы кажыдалды илергейлеп тур.

(Солуннун дараазында номери май 6-да үнер).

САРЫГ ШАЖЫН КАЛЕНДАРЫ

ЧАЙНЫҢ БАШКЫ АЙЫ

Май 1, эрги сан-биле 24, четверг, Эдирээ-Хыйырак (Юпитер) сылдыстыг, 4 ногаан менгилиг, октаргай олуттуг, каразымаар тоолай хүнү. Кыс мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг эң эки хүн. Кандыг-даа ажыл-херекке чогумчалыг.

Май 2, эрги сан-биле 25, пятница, Шолбан (Венера) сылдыстыг 3 көк менгилиг, суг олуттуг, көк улу хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг эки хүн. Бөгүн база-ла кандыг-даа үүле-херекти чогудар эки хүн.

Май 3, эрги сан-биле 26, суббота, Белдир-Дүүшкүн (Сатурн) сылдыстыг, 2 кара менгилиг, даг олуттуг, көксүмээр чылан хүнү. Кыс мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг хүн. Бөгүн мал чарывас, ырак оруктардан кичээнир, а өске чүнү-даа кылып, ажаап болур хүн.

Май 4 эрги сан-биле 27, воскресенье, Хүн сылдыстыг, 1 ак менгилиг, ыяш олуттуг, кызыл аът хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг хүн. Бөгүн куда-дой эрттирбес, а өске кандыг-даа ажыл-үүлени кылыр.

Май 5, эрги сан-биле 28, понедельник, Ай сылдыстыг, 9 кызыл менгилиг, салгын олуттуг, кызылзымаар хой хүнү. Кыс мага-боттуг, хирелиг хүн. Чевег-хөөр эргивес, кижи ажаавас, куда-дой эрттирбес, а өске үүле-херекке ажырбас.

Май 6, эрги сан-биле 30, (будүү), вторник, Кызыл-Карак, (Марс) сылдыстыг, 8 ак менгилиг, от олуттуг, сарыг мечи хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг, айның сөөлгү хүнү. Мал-маган чарывас, үндүрбес, кадайланмас, куда кылбас, а өске ажыл-херекке бүдүмчелиг.

Май 7, эрги сан-биле 1, среда, Уран-Хол (Меркурий) сылдыстыг, 7 кызыл менгилиг, довурак олуттуг, сарыгзымаар дагаа хүнү. Кыс мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг эки хүн. Бөгүн ырак оруктарже аъттаныр, ыяш олуттур, чер ажылы кылыр, кудук казар хүн. Дарга-сайыттарга бараалгаар, чевег-хөөр эргивес, куда-дойга таарымчалыг хүн.

Май 8, эрги сан-биле 2, четверг, Эдирээ-Хыйырак (Юпитер) сылдыстыг, 6 ак менгилиг, демир олуттуг, ак ыт хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг хүн. Эрге-дужаал улгаттырар, дүрүм-саавыр үндүрер, а ырак оруктардан кичээнир.

Май 9, эрги сан-биле 3, пятница, Шолбан (Венера) сылдыстыг, 5 сарыг менгилиг, октаргай олуттуг; аксымаар хаван хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкүлүг хүн. Бөгүн чүнү-даа бүдүрер.

Май 10, эрги сан-биле 4, суббота, Белдир-Дүүшкүн (Сатурн) сылдыстыг, 4 ногаан менгилиг, суг олуттуг, кара күске хүнү. Кыс мага-боттуг, өөрүшкү-маннайлыг эки хүн. Хорадан, маргыжын болбас, а өске чүге-даа эки хүн.

Май 11, эрги сан-биле 5, воскресенье, Хүн сылдыстыг, 3 көк менгилиг, даг олуттуг, каразымаар инек хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкүлүг хүн. Бөгүн чевег-хөөр эргивес, хонук кывыспас, ыяш-биле чазанмас, а өске чүнү-даа бүдүрер, кылыр хүн.

Май 12, эрги сан-биле 6, понедельник, Ай сылдыстыг, 2 кара менгилиг, ыяш олуттуг, көк пар хүнү. Кыс мага-боттуг, өөрүшкүлүг хүн. Бөгүн мал-маган чарывас, ак чем үндүрбес, а өске кандыг-даа үүле-херекке эки хүн.

Май 13, эрги сан-биле 7, вторник, Кызыл-Карак (Марс) сылдыстыг, 1 ак менгилиг, салгын олуттуг, көксүмээр тоолай хүнү. Эр мага-боттуг, өөрүшкүлүг хүн. Бөгүн келин дилевес, а өске чүнү-даа кылыр эки хүн.

Май 14, эрги сан-биле 8, среда, Уран-Хол (Меркурий) сылдыстыг, 9 кызыл менгилиг, от олуттуг, кызыл улу хүнү. Кыс мага-боттуг, хирелиг хүн. Ырак оруктарже аъттанмас, чер ажылы кылбас, хеп бышпас, куда-дой эрттирбес хүн.

Май 15, эрги сан-биле 9, четверг, Эдирээ-Хыйырак (Юпитер) сылдыстыг, 8 ак менгилиг, довурак олуттуг, кызылзымаар чылан хүнү. Эр мага-боттуг, хирелиг хүн. Мочээннер ажаавас, хонук эрттирбес, куда-дой кылбас, а өске чүвеге эки хүн.

Май 16, эрги сан-биле 9, пятница, Шолбан (Венера) сылдыстыг, 7 кызыл менгилиг, демир олуттуг, сарыг аът хүнү. Эр мага-боттуг, хирелиг хүн. Колдуунда үстүнде 15-тин хүнү-биле дөмей.

Мадон МОНГУШ.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш «Шын» солун редакциязының коллективи.

Кол редактор
В. Ф. ЧАДАМБА.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КОЛЛЕГИЯЗЫ: М. К. КАЛЧАН (үлетүүр кылдызының эргелекчиви), Т. Ц. ХЕРТЕК, ниитилел кылдызының корреспондентизи), Е. О. СЕВЕКПИТ (корректор).

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чер — 3-34-26; кол редакторунун оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; харылсалгалыг секретарь — 3-34-92, оралакчылары — 3-45-93.

КИЛДИСТЕР: ниитилел амыдыралы — 3-34-19; 3-34-98; үлетүүр — 3-34-49; 3-36-73; көдээ ажыл-агый — 3-36-82; культура, өөредилге болгаш чогаал — 3-39-15; мелээлер болгаш спорт — 3-34-57; оччулга — 3-34-39; 3-34-93; чаага — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүкчүлер — 2-27-41; солун келбейн баргада — 3-57-92; 3-14-94; бухгалтерия 3-41-16; чарлаалар киллизи — 3-34-39.

Агар саны: КБ «Тыва кредит» № 363406, корр. сч. 700161629, МФО 049304729, ИНН — 1701008465.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлуулдугазының чагыылгазынга контроль болгаш бүрүткелиин Тыва девискээр эргелелинде бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т 00007

Солунда парлаттынган материалдарның, авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барын болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары карыылаар.

Солун неделада 5 катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама. Тиражы 7590. Чагыг 305.